

УДК 947.6:28

А. В. Саўчанка

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

МІТРАПАЛІТ ІОСИФ СЯМАШКА І СКАСАВАННЕ БРЭСЦКАЙ УНІІ

Артыкул прысвечаны жыццю і дзейнасці мітрапаліта Іосіфа Сямашкі (1798–1868). Мітрапаліт Літоўскі і Віленскі Іосіф мае асаблівае значэнне для праваслаўных вернікаў Беларусі. Народжаны ва ўніяцтве (продкі Іосіфа і многія яго бліжэйшыя сваякі па бацькоўскай і мацярынскай лініях належалі да ўніяцкага духавенства), атрымаўшы каталіцкую багаслоўскую адукацыю, мітрапаліт прысвяціў сваё жыццё ўмацаванню пазіцый праваслаўнай царквы. Адзначаецца, што да канца 1827 г. Іосіф Сямашка спрабаваў садзейнічаць захаванню грэка-каталіцкай царквы, але з канца 1827 г. ён пераканаўся ў крызісе ўнутры Уніяцкай царквы і прыклаў намаганні, накіраваныя на скасаванне уніі. Асаблівая ўвага ў артыкуле надаецца асэнсаванню значнасці Полацкага царкоўнага сабора 1839 г., калі на тэрыторыі Расійскай імперыі (у склад якой уваходзілі і беларускія землі) спынілася дзеянне Брэсцкай царкоўнай уніі. Гэта падзея стала адной з самых важных у гісторыі Беларусі XIX ст., бо істотна змяніла канфесійны склад насельніцтва: з уніяцтва ў праваслаўе перайшло больш за паўтара мільёна вернікаў. У артыкуле аналізуецца значэнне дзейнасці Іосіфа Сямашкі для сучаснага рэлігійнага жыцця Беларусі, дзе Беларуская праваслаўная царква займае дамінуючае становішча. Паказана, што ў гістарычнай перспектыве дзейнасць мітрапаліта значна паўплывала на этна-рэлігійную сітуацыю сучаснай Рэспублікі Беларусь, што знайшло адлюстраванне ў заканадаўстве: новая версія Закона «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях» (у рэд. ад 30.12.2023) прызнае асаблівую ролю Беларускай праваслаўнай царквы ў гістарычным стаўленні і развіцці духоўных, культурных і дзяржаўных традыцый беларускага народа.

Ключавыя словы: гісторыя, рэлігія, Брэсцкая унія, уніяцкая царква, уніяцтва.

Для цытавання: Саўчанка А. В. Мітрапаліт Іосіф Сямашка і скасаванне Брэсцкай уніі // Труды БГТУ. Сер. 6, История, философия. 2024. № 1 (281). С. 10–13.

DOI: 10.52065/2520-6885-2024-281-2.

A. V. Savchenko

Belarusian State University

METROPOLITAN JOSEPH SEMASHKO AND THE CANCELLATION OF THE UNION OF BREST

The article is devoted to the life and work of Metropolitan Joseph Semashko (1798–1868). Metropolitan Joseph of Lithuania and Vilna is of particular importance for the Orthodox believers of Belarus. Born into a union (Joseph's ancestors and many of his closest relatives on his paternal and maternal lines belonged to the Uniate clergy), having received a Catholic theological education, the Metropolitan devoted his life to strengthening the position of the Orthodox Church. It is noted that until the end of 1827, Joseph Semashko tried to contribute to the preservation of the Greek Catholic Church, but from the end of 1827 he became convinced of the crisis within the Uniate Church and made efforts aimed at abolishing the union. Particular attention in the article is paid to understanding the significance of the Polotsk Church Council of 1839, when the Brest Church Union ceased to exist on the territory of the Russian Empire (which included the Belarusian lands). This event became one of the most important in the history of Belarus in the 19th century, since it significantly changed the religious composition of the population: more than one and a half million believers switched from unionism to Orthodoxy. The article analyzes the significance of the activities of Joseph Semashko for the modern religious life of Belarus, where the Belarusian Orthodox Church occupies a dominant position. It is shown that, from a historical perspective, the activities of the Metropolitan had a significant impact on the ethno-religious situation of the modern Republic of Belarus, which is reflected in the legislation: the new edition of the Law on Freedom of Conscience and Religious organizations (as amended on December 30, 2023) recognized the special role of the Belarusian Orthodox Church in the historical formation and development of spiritual, cultural and state traditions of the Belarusian people.

Keywords: history, religion, Brest Union, Uniate Church, unionism.

For citation: Savchenko A. V. Metropolitan Joseph Semashko and the cancellation of the Union of Brest. *Proceedings of BSTU, issue 6, History, Philosophy*, 2024, no. 1 (281), pp. 10–13 (In Belarusian).

DOI: 10.52065/2520-6885-2024-281-2.

Уводзіны. У канфесійнай гісторыі Беларусі месца Іосіфа Сямашкі асаблівае, хаця яго постаць з'яўляецца супярэчлівай. Паходзячы з уніяцкай сям'і, ён разам з прыхільнікамі (сярод якіх можна назваць В. Лужынскага (1788–1879), А. Зубка (1797–1884)) і значнай часткай белага святарства павярнуў прыблізна 1,5 мільёна беларускіх вернікаў-уніятаў у праваслаўе. Можна сказаць, што І. Сямашка завяршыў справу Георгія Каніскага¹ (1717–1795), свяціцеля і архіепіскапа Магілёўскага і Беларускага, які быў адным з першых, хто вяртаў беларускіх уніятаў у праваслаўе ў 1780-х–1795 гг.²

Асноўная частка. Іосіф Сямашка нарадзіўся 25.12.1798 (па новым стылі 5.01.1799) у сяле Паўлаўка Ліпецкага павета Кіеўскай губерні ў святарскай сям'і. Цімафей Сямашка і яго дзед Мікалай, Фама, Павел і Іосіф (бацька Іосіфа) былі ўніяцкімі святарамі, а маці Фёкла Сямёнаўна паходзіла са святарскага роду Іваноўскіх і была стрыечнай сястрой уніяцкага епіскапа Луцкага Кірыла Серацінскага [1, с. 89; 2, с. 13, 15]. Прычым род Іосіфа Сямашкі мог быць звязаны паходжаннем з беларускай зямлёй: на гэта ўказвае грамата цара Аляксея Міхайлавіча ад 20.08.1654, якая была выдадзена шляхцічу Мсціслаўскага павета Івану Сямашку на права валодання вёскамі ў межах Мсціслаўскага і Аршанскага паветаў ВКЛ [1, с. 89; 2, с. 13].

Можна смела сцвярджаць, што яшчэ ў дзяцінстве Іосіф абраў для сябе шлях святарства. Гэтаму спрыяла хатняя адукацыя з боку бацькі-святара і ўдзел хлопчыка ў царкоўных богаслужэннях. Прайшоўшы навучанне ў Неміраве (Неміраўскай гімназіі 1809–1816 гг.) і Галоўнай Віленскай каталіцкай семінарыі (1816–1820), І. Сямашка стаў магістрам багаслоўя [2, с. 19, 21, 31; 3, с. 96, 105]. Выпускніка семінарыі ўзялі на пасаду асэсара Луцкай кансісторыі ў Жыдзічыне ў падпарадкаванне І. Мартусевіча (епіскапа Луцкага), які зрабіў пасвячэнні Іосіфа – на іпадыякана, дыякана і святара (06.10.1820, 26.12.1820 і 28.12.1821) [2, с. 31]. Удзел ва ўпраўленні Луцкай епархіяй паказаў юнаму Іосіфу становішча ўніяцкай царквы ў Расійскай імперыі, якое характарызавалася крызісам, і падштурхнуў яго да роздому пра спробу пераадолення такога стану рэчаў.

І. Сямашка быў у Жыдзічыне нядоўга, бо ў яго жыцці адбыўся кар'ерны ўзлёт, звязаны з

абраннем яго на пасаду засядацеля ў другі (уніяцкі) дэпартамент Рымска-каталіцкай калегіі ў Санкт-Пецярбургу (там Іосіф Сямашка спачатку быў у чыне каноніка (1823), а пазней – прэлата (1825) [2, с. 32]. Як засядацель, Іосіф працаваў над рашэннямі на карысць уніятаў. Так, у 1826 г. ён узяў пытанне аб незаконным пераводзе больш за 20 000 вернікаў уніятаў у каталіцтва за 20-цігадовы перыяд. Для засведчання гэтага факту і вырашэння агучанай праблемы ў калегію нават выклікалі ўжо пажылога мітрапаліта С. Богуш-Сестранцэвіча, які ў выніку напору фактаў усё ж падпісаў выгадную і выпрацаваную Іосіфам пастанову для ўніятаў [1, с. 107–108; 2, с. 34]. Цікава, што дакументы дазваляюць меркаваць: у гэты час працы на карысць уніяцкай царквы Іосіф Сямашка думаў пра свой пераход у праваслаўе і сыход простым манахам у Аляксандра-Неўскую лаўру [1, с. 109; 3, с. 49]. Планы будучага мітрапаліта змяніў Указ Урадавага сената ад 9 кастрычніка 1827 г., які быў накіраваны на аднаўленне даўніх абрадаў і славянскай (царкоўнаславянскай) мовы богаслужэння [1, с. 109; 3, с. 49–50].

На пачатку лістапада 1827 г. Іосіф Сямашка сустрэўся з дырэктарам дэпартамента духоўных спраў Рыгорам Карташэўскім, якому 05.11.1827 падаў запіску «Пра становішча ў Расіі Уніяцкай царквы і аб сродках павярнуць яе на лона Царквы Праваслаўнай», якая 14.11.1827 была прадстаўлена імператару Мікалаю I. Пасля гэтага пачалася рэалізацыя дзяржаўнай палітыкі ў дачыненні да ўніяцкай царквы. Запіска Іосіфа Сямашкі лягла ў аснову даклада міністра Народнай асветы Дзмітрыя Блудова, які пасля канчатковага афармлення 17.03.1828 лёг у аснову Указа Урадавага Сената ад 22.04.1828.

Удзел у рэалізацыі захадаў па рэфармаванні ўніяцкай царквы з паступовым збліжэннем з праваслаўем Іосіф Сямашка рабіў не адзін: да яго далучылася шмат выхадцаў са святарскага асяроддзя: будучыя архіепіскапы Васіль (Бенядзікт) (Лужынскі), Антоній (Зубка) і Міхаіл (Галубовіч), епіскап Ігнацій (Жэлязоўскі), пра-тапрэсвітар Антоній Тупальскі і інш.

Для павелічэння ролі ў адміністраванні царкоўнымі працэсамі І. Сямашку ў 1829 г. нададзены ў сан епіскапа з найменнем Мсціслаўскі ў складзе Полацкай уніяцкай архіепархіі, на чале якой

¹ У жніўні 1993 г. праслаўлены Беларускай Праваслаўнай Царквой (Беларускі экзархат Маскоўскага патрыярхата) у чыне святых як свяціцель і мясцовашанаваны святы, а з 2017 г. Архіерэйскі сабор Рускай Праваслаўнай Царквы дабраславіў агульнацаркоўнае шанаванне (Древо: Открытая православная энциклопедия. URL: <https://drevo-info.ru/articles/13671899.html> (дата звароту: 20.01.2024).

² Дасюль на аснове шэрага прац даследчыкаў складана дакладна вызначыць лік, але колькасць вернікаў, якіх іерарх павярнуў з уніі да праваслаўя, вагаецца ад 1 572 000 да 2 000 000 чалавек [1, с. 51], ці падаюць колькасць 3 000 000 чалавек [4, с. 7].

стаяў Полацкі епіскап Іаан Мартусевіч [2, с. 118]. Іосіф Сямашка з'яўляўся старшынёй кансісторыі Беларускай епархіі з захоўваннем членства, а потым старшынства ў Грэка-ўніяцкай калегіі ў Санкт-Пецярбургу [3, с. 84].

Падзеі 1830–1831 гг. адклалі рашэнне ўніяцкага пытання, хоць рэакцыя ўладаў на паўстанне закрунула ордэн базыльян (былі закрыты многія манастыры). У 1833 г. пасля смерці епіскапа І. Мартусевіча Сямашка стаў кіруючым епіскапам Літоўскім. Пастанова Грэка-каталіцкай калегіі ад 07.02.1834, якую І. Сямашка правёў без агляду на ўладу ў асобе міністра Народнай асветы Д. Блудава, стала паваротным момантам у гісторыі ўніяцтва: згодна з пастановай, ва ўжытак для богаслужэння ўводзіліся праваслаўныя малітоўнікі Сінадальнай тыпаграфіі, а царквы павінны былі набыць праваслаўны выгляд і пазбавіцца ад усяго, што не характэрна для ўсходняга абраду (арганы, лаўкі, скульптуры, манстрацыі) [2, с. 59]. Таксама Сямашка паспрыяў фарміраванню Сакрэтнага камітэта па справах грэка-ўніяцкіх (галоўным вынікам дзейнасці гэтага камітэта можна лічыць падпарадкаванне ўніяцкай царквы з 01.01.1837 чыноўніку праваслаўнага органа ў асобе Обер-пракурора Свяшчэннага Сінода) [4, с. 132].

Пасля смерці апошняга мітрапаліта грэка-каталіцкай царквы Іасафата Булгака (1756–1838) І. Сямашка ўзначаліў Калегію, але не царкву. Ён задаваўся пытаннем, у якой форме ажыццявіць уз'яднанне, бо лічыў справу амаль вырашанай на падставе: сабраных запісак аб згодзе прыняць вернікамі праваслаўе, знаходжання царквы ў падпарадкаванні Сінода і паступовага звыкання з новымі набажэнскімі кнігамі, адсутнасці ў Сімвале веры дадатку «і Сына» і малітваў за Папу Рымскага. Аднак сваю ідэю рэалізацыі аб'яднання ўніятаў з праваслаўем прапанаваў і мітрапаліт Маскоўскі і Каломенскі Філарэт (Драздоў)³ (1782–1867). Яго канцэпцыя ўз'яднання палягала ў неабходнасці склікання сабора, на якім вышэйшае кіраўніцтва ініцыявала б зварот да Свяшчэннага Сінода з прашэннем прыняць уніятаў у свой склад; таксама Філарэт прапаноўваў пакінуць шэраг звычаяў і звычак (у плане набажэнства), якія не супярэчаць праваслаўнаму веравучэнню. Менавіта гэта канцэпцыя была ўзята ў рэалізацыю [2, с. 79].

12.02.1839 адбыўся Полацкі царкоўны сабор духавенства пад старшынствам І. Сямашкі, які

скасавваў акт Брэскай царкоўнай уніі і злучаў уніятаў (як святароў, так і вернікаў) з Праваслаўнай (Грэка-Расійскай) царквой.

Увесь далейшы час пасля сабора 1839 г. і да апошніх дзён у чыне архіепіскапа (1840) і мітрапаліта Літоўскага і Віленскага (1852) Іосіф Сямашка ў Жыровічах (да 1845 г.), у Вільні і Санкт-Пецярбургу як член Свяцейшага Сінода (1847 г.) прыкладаў свае намаганні, каб палепшыць матэрыяльны стан святароў (яшчэ ў нядаўнім мінулым – уніяцкіх), апекаваўся ўз'яднанай паствай, узводзіў новыя і асвячаў даўнія царквы, ладзіў памятныя і ўрачыстыя богаслужэнні і крыжовыя хады (з 1848 г. было ўведзена Свята праваслаў'я ў памяць аб Полацкім саборы 1839 г.), адкрываў царкоўныя школы і ўмацоўваў пазіцыі праваслаўя.

Мітрапаліт Іосіф Сямашка памёр 23.11 (05.12) 1868 ва ўзросце 70 гадоў і быў пахаваны ў крыпце Свята-Духава сабора Вільні пад ракай з машчамі Віленскіх мучнікаў Антонія, Іаана і Яўстафія, для ўшанавання памяці якіх у свой час ён зрабіў вельмі шмат (узвёў храм у іх пячоры і замовіў срэбраную раку для мошчаў). Пра жыццё і дзейнасць Сямашкі пакінулі не толькі водгукі, але і працы такія гісторыкі, як Міхаіл Каяловіч, Рыгор Кіпріяновіч, Юльян Крачкоўскі, Платон Жуковіч і інш [1, с. 11]. Аналізуючы творы гісторыкаў XIX ст., можна сказаць, што ў цэлым асоба свяціцеля і яго роля ў працэсе, які сам Іосіф называў «уз'яднанне ўніятаў з праваслаўем» (па назве акта Полацкага царкоўнага сабора [3, с. 135]), паказваецца як адна з вядучых.

Заклучэнне. Мітрапаліт Літоўскі і Віленскі Іосіф Сямашка мае асаблівае значэнне для праваслаўных вернікаў Беларусі. Народжаны ва ўніяцтве, атрымаўшы каталіцкую богааслоўскую адукацыю, мітрапаліт прысвяціў сваё жыццё ўмацаванню пазіцыі праваслаўнай царквы ў Расійскай імперыі. Галоўным вынікам дзейнасці Іосіфа Сямашкі можна лічыць тое, што зараз большасць беларусаў-вернікаў належыць да праваслаўнага веравызнання. Гэта нават знайшло адлюстраванне ў новай рэдакцыі Закона «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях», у якім прапісана прызнанне асаблівай ролі Беларускай Праваслаўнай Царквы ў гістарычным станаўленні і развіцці духоўных і дзяржаўных традыцый беларускага народа⁴.

³ Быў праслаўлены як свяціцель Архіерэйскім саборам Рускай Праваслаўнай Царквой у 1994 г. (Древо: открытая православная энциклопедия. Рэжым звароту: <https://drevo-info.ru/articles/165.html> (дата звароту: 20.01.2024).

⁴ О свободе совести и религиозных организациях: Закон Респ. Беларусь от 17 декабря 1992 г. № 2054-ХІІ: в ред. от 31 октября 2002 г. № 137-З; Об изменении законов по вопросам деятельности религиозных организаций: Закон Респ. Беларусь от 30 декабря 2023 г. № 334-З // Национальный правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=V19202054> (дата звароту: 20.01.2024).

У XXІ ст. памяць пра Іосіфа Сямашку ў Беларускай Праваслаўнай Царкве адноўлена праз правядзенне з 2012 г. памінальных службаў у дзень яго смерці (23.11 па старым стылі, 06.12 – па новым стылі); праводзяцца канферэнцыі і чытанні, прысвечаныя асабе мітрапаліта і яго паплечнікаў [5, с. 104]. Увесь 2018 г. у Беларускай Праваслаўнай Царкве прайшоў пад эгідай памяці І. Сямашкі з нагоды дзвюх памятных дат: 220-годдзя з дня нараджэння і 150-годдзя з дня смерці гэтага рэлігійнага дзеяча.

Таксама ў лютаўскія дні (12.02 па старым і 25.02 па новым стылі) адбываецца спецыяльны ўдзячны малебен Госпаду Богу ў памяць аб дараванні духоўнага адзінства беларускаму народу [5, с. 104]. Сапраўды, цяжка не згадзіцца з тэзісам, які выказаў святар, кандыдат багаслоўя А. Хацееў, прывёўшы цытату з кнігі Дзеянняў (раздзел 5, вершы 38–39), дзе Гамалііл казаў, што «калі ад людзей задума гэтая ці справа гэтая, то яна знішчыцца, а калі ад Бога, то не здолеее знішчыць яе» [5, с. 106].

Спіс літаратуры

1. Романчук А. А. Высокопреосвященный Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: очерк жизни и церковно-общественной деятельности. М.; Минск: Общество любителей церковной истории, 2018. 443 с.
2. Романчук А., протоиерей. Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский (1798–1868): жизнь и служение / протоиерей Александр Романчук. 2-е изд. Минск: Братство в честь святого Архистратига Михаила, 2018. 187 с.
3. Иосиф (Семашко И. И.; митрополит Литовский и Виленский; 1798–1868). Записки. Минск: Братство в честь святого Архистратига Михаила, 2018. 328 с.
4. Носко М., протоиерей. Униатская церковь в первой трети XIX века: движение к воссоединению с Православием / протоиерей Михаил Носко. Минск: Свято-Елисаветинский женский монастырь в г. Минске, 2014. 204, [19] с.
5. Хотеев А., священник. Очерки из истории Брестской унии. М.: Фонд «Историческая память», 2023. 144 с.

References

1. Romanchuk A. A. *Vysokopreosvyashchenny Iosif (Semashko), mitropolit Litovskiy i Vilenskiy: ocherk zhizni i tserkovno-obshchestvennoy deyatel'nosti* [His Eminence Joseph (Semashko), Metropolitan of Lithuania and Vilnius: essays of life and church and social activities]. Moscow; Minsk, Obshchestvo lyubiteley tserkovnoy istorii Publ., 2018. 443 p. (In Russian).
2. Romanchuk A. Protoierey. *Iosif (Semashko), mitropolit Litovskiy i Vilenskiy (1798–1868): zhizn' i sluzheniye* [Joseph (Semashko), Metropolitan of Lithuania and Vilnius (1798–1868): life and ministry]. Minsk, Bratstvo v chest' Arkhistratiga Mikhaila Publ., 2018. 187 p. (In Russian).
3. Iosif (Semashko I. I.; mitropolit Litovskiy i Vilenskiy; 1798–1868). *Zapiski* [Notes]. Minsk, Bratstvo v chest' Arkhistratiga Mikhaila Publ., 2018. 328 p. (In Russian).
4. Nosko, M. Protoierey. *Uniatskaya tserkov' v pervoy trety XIX veka: dvizheniye k vossoyedineniyu s Pravoslaviyem* [Uniate Church in the first third of the 19th century: movement towards reunification with Orthodoxy]. Minsk, Svyato-Elisavetinskiy monastyr' v g. Minske Publ., 2014. 204, [19] p. (In Russian).
5. Khoteev A. Priest. *Ocherki iz istorii Brestskoy unii* [Essays from the history of the Union of Brest]. Moscow, Fond "Istoricheskaya pamyat'" Publ., 2023. 144 p. (In Russian).

Інфармацыя пра аўтара

Саўчанка Андрэй Віктаравіч – аспірант гістарычнага факультэта. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (220037, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, вул. Мендзялеева, 36). E-mail: andrijsauczanka1997@gmail.com

Information about the author

Savchenko Anrdei Viktorovich – PhD student, Faculty of History. Belarusian State University (6, Mendelejeva str., 220037, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: andrijsauczanka1997@gmail.com

Пастыніў 26.04.2024